

Jarosław Przeperski

Centrum Badań nad Rodziną, Wydział Nauk Pedagogicznych,
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Centre for Family Research, Department of Education
Nicolaus Copernicus University in Toruń

***Metoda epizodów (vignettes) w badaniach
społecznych i familiologicznych.
Konteksty teoretyczne i praktyczne***

Streszczenie

Prezentowany artykuł podejmuje tematykę związaną z metodami badań społecznych i familiologicznych. Podjęcie tego zagadnienia wynika z konieczności wprowadzenia nowych sposobów analiz komparatystycznych, także w perspektywie współpracy instytucji tworzących system pomocy i wsparcia rodziny. Propozycją, która została przedstawiona w publikacji, jest metoda epizodów (*vignettes*).

Metoda epizodów w krajach anglojęzycznych jest wykorzystywana od wielu lat. Przeprowadzono sporo badań z użyciem jej różnych typów i odmian, co pozwoliło określić, w jakich obszarach badawczych ma ona najlepsze zastosowanie. Jednocześnie zidentyfikowano zagrożenia, które mogą obniżyć poziom trafności i rzetelności, a tym samym wiarygodności badania. W artykule zostały przedstawione różne odmiany epizodów. Został także pokazany proces przygotowania jednego typu epizodu na przykładzie badania wykonanego w ramach projektu *Integracja usług na rzecz rodzin — konteksty teoretyczne i praktyczne*.

Celem artykułu jest przybliżenie polskim czytelnikom tej rzadko stosowanej w Polsce metody i jednocześnie poszerzenie warsztatu badawczego — zwłaszcza młodych naukow-

ców. Istotna jest także możliwość zastosowania tej metody w szerszych badaniach komparatystycznych, także w perspektywie międzynarodowej.

Słowa kluczowe: metoda epizodu, system pomocy rodzinie i dziecku, metodologia nauk społecznych

Wprowadzenie

Dynamicznie zmieniająca się rzeczywistość społeczna w Polsce implikuje konieczność ciągłego poszukiwania przez instytucje wspierania rodziny nowych rozwiązań, modyfikujących zarówno paradygmaty, jak i szczegółowe metodyki działania. W efekcie również naukowcy są zmuszani do określania sposobów jej badania i opisywania. Jak wskazali Tomasz Kaźmierczak i Marek Rymśza (2011, s. 229), to głównie w Stanach Zjednoczonych w ramach subdyscypliny akademickiej określanej jako *comparative public policy* zostały usytułowane badania, w których porównuje się nie tyle wizje ładu społecznego, które polityka w swych różnych rozwiązaniach modelowych ma urzeczywistniać (co jest charakterystyczne dla europejskiej *comparative social policy*), ile stosowane przez państwo i jego służby rozwiązania „techniczne”, sposoby zarządzania problemami socjalnymi i służbami publicznymi. Podjęcie takich badań pozwala na ocenę skuteczności prowadzonej przez państwo polityki społecznej — satysfakcji obywateli, zaspokojenia ich potrzeb, rozwiązania lub zminimalizowania problemów społecznych. Kluczowe znaczenie ma nie tylko to, co państwo oferuje obywatelom, ale także to, w jaki sposób dane usługi są obywatelom dostarczane (tamże). Badania komparatystyczne w obszarze wsparcia rodziny w ujęciu klasycznym będą dotyczyły porównań między systemami w różnych krajach, ale mogą także obejmować różne instytucje, które świadczą tę samą kategorię usług (por. Biernat, Przeperski, 2015; Kodner, Spreuwenberg, 2002). Określona problematyka badawcza wymaga zastosowania odpowiednich metod badawczych (Babbie, 2003, s. 132). Jedną z ciekawszych propozycji, która pojawia się w literaturze anglojęzycznej w obszarze badań porównawczych nad wsparciem, ochroną rodziny i dziecka, jest metoda epizodu (*vignette*).

Celem artykułu jest przybliżenie polskim czytelnikom tej rzadko występującej w Polsce metody i poszerzenie warsztatu badawczego — zwłaszcza młodych naukowców. Istotne jest także wskazanie pól zastosowania metody oraz sposobów jej aplikowania do badań społecznych. Tłem dla prezentacji są badania przeprowadzone w ramach projektu badawczego *Integracja usług na rzecz rodzin — konteksty teoretyczne i praktyczne* finansowanego przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, którego pełne wyniki zostaną zaprezentowane w odrębnej publikacji.

Metoda epizodów — wprowadzenie

Jak podkreślili Lennart Nygren i Siv Olteidal (2015), rozwój metody epizodów przez ostatnie 30–40 lat był znaczący. Epizody były używane w badaniach antropologicznych i psychologicznych już w latach pięćdziesiątych XX wieku. Dla niektórych badaczy epizod

jest jedynie techniką zbierania danych (Bloor, Wood, 2006, s. 183; Bryman, 2012, s. 261), większość jednak uważa go za metodę badawczą. Przyjmując definicję Stefana Nowaka (2012, s. 46), zgodnie z którą metoda badawcza to typowy i powtarzalny sposób zbierania, analizy i interpretacji danych empirycznych, służący do uzyskania maksymalnie zasadnych odpowiedzi na pytania problematyki badawczej, można stwierdzić, że większość autorów — co zostanie wykazane w dalszej części artykułu — stosuje metodę właśnie w takim wymiarze, wpisując epizody w trzy podstawowe aspekty badań: konstruowanie narzędzi badawczych, zbieranie danych oraz analizę uzyskanych danych (Taylor, 2006).

Metoda epizodów nie jest jednolita, w literaturze występuje jej wiele typów i odmian. Cechą definiującą daną metodę jako epizody (*vignettes*) jest prezentowanie badanej osobie określonego elementu rzeczywistości (opisu, scenariusza, epizodu) i prośba o wyrażenie opinii w kontekście tych treści (Bryman, 2012, s. 261; Hughes, 2008, s. 918; Konarzewski, 2000, s. 155). Epizody mogą być z powodzeniem wykorzystywane zarówno w badaniach w paradygmacie jakościowym, jak i ilościowym (Hughes, 2008, s. 918), choć na przykład Krzysztof Konarzewski (2000, s. 156), wprowadzając je do badań oświatowych, postulował wyłączenie ich z obszaru badań jakościowych, twierdząc, że zaliczenie metody epizodów do metod zbierania danych jakościowych jest bezpodstawne.

Metoda epizodu jako sposób gromadzenia danych

Elementami konstytuującymi metodę badawczą są typowe i powtarzalne sposoby zbierania danych. Jak zostało wspomniane powyżej, główną cechą epizodów jest prezentacja treści i prośba o odniesienie się do niej przez respondentów (Bryman, 2012, s. 261; Hughes, 2008, s. 918; Konarzewski, 2000, s. 155).

Epizody mogą przyjmować różne formy: tekstową, głosową (nagranie) lub wizualną (Hughes, Huby, 2004; Hughes, 2008, s. 918; Konarzewski, 2000, s. 155). Forma pisana zawiera krótki scenariusz lub wyciąg (urywek) zaczerpnięty z literatury lub gazety. Nagranie może być opowiedziana historia, piosenka lub dźwięki. Zdjęcia, malowidła są wykorzystywane w epizodach wizualnych, natomiast filmy i sztuki teatralne odgrywane na żywo są zaliczane do form audiowizualnych (Hughes, 2008). Większość badań z zastosowaniem metody epizodu opiera się o formę tekstową, choć warto podkreślić, że na przykład forma wizualna pozwala na podniesienie atrakcyjności badania lub wzmocnienie prezentowanego przekazu (Hughes, Huby, 2004, s. 41; Jent, Eaton, Knickerbocker, Lambert, Merrick, Dandes, 2011). W badaniach komparatystycznych przedstawiona historia/opis będzie dotyczyć jednej lub kilku takich samych sytuacji rodziny/przypadku, co pozwala na porównanie uzyskanych wyników (Carvalho, Delgado, Benbenishty, Davidson-Arad, Pinto, 2017, s. 9). Scenariusz może być historią fikcyjną (choć maksymalnie urealnioną) stworzoną na potrzeby badania, przypadkiem zaczerpniętym z praktyki pomocowej lub też połączeniem tych dwóch podejść pozwalającym osiągnąć cele badania (Bloor, Wood, 2006, s. 183). Może on przyjmować różne formy: od krótkich historii po rozbudowane opisy przypadków (Hughes, Huby, 2004, s. 38).

Jak zostało już zasygnalizowane powyżej, metoda epizodów nie jest jednolita. W niniejszym tekście zostaną przybliżone epizody statyczne, dynamiczne i ze zmienną modyfikowaną.

Epizod statyczny

Zawartość epizodu może być statyczna lub dynamiczna (Hughes, 2008, s. 918). Statyczna jest na ogół krótką prezentacją sytuacji, rodziny. Jest to — można powiedzieć — zatrzymany fragment, swoisty *snapshot* odzwierciedlający wycinek realnego życia. Epizod statyczny to najprostsza forma tej metody badawczej. W literaturze przedmiotu jest określany jako epizod ze stałą wartością zmiennej (*constant variable-value vignette* — CVVV) (Hyman, Steiner, 1996). Badanie epizodami polega na analizie (jakościowej lub ilościowej — statystycznej) odpowiedzi, jakie zostały uzyskane od badanych po prezentacji opisu i zadaniu pytań (Caro, Yee, Levien, Gottlieb, Winter, McFadden, Ho, 2012, s. 8).

Przykładem zastosowania tego typu epizodu było badanie prowadzone przez Karmen Toros (2014) wśród estońskich studentów pracy socjalnej. Celem badania było zrozumienie nastawienia studentów do klientów w kontekście dwóch podejścia: opartego na deficytach (model medyczny) i na zasobach (model empowermentu). Epizod opisywał pięćdziesięcioletniego ojca (Roberta), którego zostawiła partnerka po wcześniejszym długim okresie walki między nimi. Przyczyną rozstania było nadmierne spożywanie alkoholu przez matkę. Ojciec pozostał opiekunem trójki dzieci: Tyrone'a (12 lat), Carly (9 lat) i Omari (3 lata). Nauczyciel Tyrone'a zaniepokoił się, kiedy ojciec w czasie rozmowy o niewłaściwym zachowaniu syna oznajmił, że ten dostanie lanie, gdy wrócą do domu. W efekcie pedagog zgłosił ten fakt pomocy społecznej. Pracownik socjalny odwiedził Roberta w domu, aby ocenić, w jaki sposób jest sprawowana opieka nad dziećmi. Ojcu została udzielona porada, jak konstruktywnie dyscyplinować potomstwo, ale ten nie chciał zgodzić się na proponowane rozwiązania. Wskazał, że właściwe zachowanie w szkole jest kluczem do sukcesów osiąganym przez dzieci. Ponadto powołał się na swoje wcześniejsze doświadczenia ze starszymi dziećmi z poprzedniego związku i oświadczył, że nie zamierza wprowadzać żadnych nowych metod wychowawczych. Lekcewał rady pracownika socjalnego i zalecane przez niego metody wychowawcze ze względu na jego młody wiek i nieposiadanie własnego potomstwa. Powiedział, że alkohol pije jedynie wtedy, kiedy dzieci tego nie widzą. Rozejście z matką tłumaczył koniecznością ochrony dzieci przed sytuacjami, kiedy rodzice walczą ze sobą. Ojciec bardzo dobrze opiekował się dziećmi, były one zadbane, dom zaś czysty, z wieloma zabawkami i książkami. Studenci zostali poproszeni o napisanie własnych odpowiedzi i pytań, które chcieliby zadać Robertowi, gdyby mieli ocenić sytuację jego rodziny. Uzyskany materiał badawczy był analizowany w oparciu o założenia badawcze — koncentracja na problemach *versus* koncentracja na zasobach i kompetencjach (tamże, s. 894–895).

Pewną odmianą epizodu statycznego jest zastosowanie całej baterii epizodów do badania. Trevor Spratt (2000, s. 607) wykorzystał ją w badaniach mających udzielić odpowiedzi

na pytanie, w jaki sposób osoby zarządzające w pomocy społecznej kwalifikują przypadki rodzin i dzieci jako wymagające wsparcia lub ochrony (w Irlandii Północnej system pomocy i ochrony dziecka jest rozdzielony). W badaniu wzięło udział ośmiu starszych pracowników socjalnych, którym zostały przedstawione 52 opisy przypadków dzieci wybranych z szerszej próby prawdziwych historii pod kątem wcześniejszego zakwalifikowania do jednego z systemów.

Epizod dynamiczny

Epizod dynamiczny będzie różnił się od statycznego tym, że w jego obrębie są dokonywane różne transformacje. Mogą one dotyczyć całej sytuacji (epizod rozwojowy), treści jednego epizodu lub też prezentowania różnych przypadków w pewnych sekwencjach. Część autorów podkreśla, że główną zaletą metody epizodów jest możliwość kontrolowania poszczególnych elementów tworzących opis. Pozwala to na testowanie, jaki efekt powoduje zmiana (eksperymentalna manipulacja) jednej ze zmiennych w obrębie jednego epizodu, np. podejście matki do sprawy zabrania dziecka (Carvalho i in., 2017, s. 9). W takim wymiarze metoda epizodów jest zaliczana do metod eksperymentalnych lub quasi-eksperymentalnych (Anastas, 1999, s. 197). Epizod dynamiczny (rozwojowy) jest dłuższy niż statyczny, zawiera opis i narrację przedstawiające nie tylko wycinek historii „złapany w czasie”, ale przypadek obserwowany w określonej przestrzeni czasowej (Hughes, 2008, s. 918). Historia prezentowana w czasie badania jest podzielona na fragmenty zbliżone wielkością do pojedynczych epizodów statycznych. Po każdej części osobom badanym są zadawane pytania. Zaletą epizodu dynamicznego jest łatwiejsze utrzymanie zainteresowania, ponieważ akcja rozwija się, a poszczególne wątki tworzą pewną całość. Epizod dynamiczny pozwala także na wprowadzanie nowych elementów do scenariusza, które są ważne ze względu na postawione problemy badawcze. Przykładem zastosowania tego typu epizodu jest badanie komparatystyczne pracowników socjalnych ze Szwecji i Chorwacji (Brunnberg, Peńnik, 2007). Głównym celem było porównanie sposobu oceny i działań podejmowanych w stosunku do czteroletniego dziecka narażonego na przemoc. Badanym został przedstawiony trzyczęściowy opis sytuacji. Najpierw była krótko mowa o telefonie do pomocy społecznej, w którym pielęgniarka środowiskowa przekazała informację od jednego z pacjentów o rodzinie, która między innymi zostawia czasami swoje czteroletnie dziecko samo w domu czy też pozwala na jego zabawę późno w nocy. Kolejna odsłona odnosiła się do zdarzeń mających miejsce kilka miesięcy później. Sąsiad opisywanej rodziny zadzwonił do pomocy społecznej z informacją o krzykach małego chłopca, wybitym przez niego podczas zabawy oknie i karze w postaci otrzymanego od ojca klapsa. Ostatni obraz ukazywał pracownika socjalnego (*health officer*), który zauważył u dziecka siniaki, przypalenia, wyraźny spadek wagi. Rodzice tłumaczyli te oznaki dużą aktywnością dziecka, przypadkowym wpadnięciem na palący się papieros i brakiem apetytu. Po każdym etapie badani odpowiadali na serię pytań i oceniali na skali stopień zaniepokojenia sytuacją dziecka i konieczność podjęcia odpowiednich działań, np. wsparcie rodziców, ochronę dziecka, sprawdzanie informacji. Niektórzy badacze wykorzystują

przy tego typu epizodach wspomaganie komputerowe, dzięki czemu zarówno poszczególne etapy przypadku, jak i odpowiedzi są prezentowane w formie elektronicznej (por. Bloor, Wood, 2006, s. 184).

Epizod ze zmienną modyfikowaną

Inną odmianą epizodu dynamicznego jest epizod ze zmienną modyfikowaną (*contrastive vignette technique* — CVT) (Caro i in., 2012, s. 8; Taylor, 2006). Inne nazwy, które pojawiają się w przypadku tego typu epizodu, to: *conjoint analysis*, *contingent evaluation method*, *fractional factorial survey* czy *started-choise method* (Caro i in., 2012, s. 8–9). Modyfikowaniu ulegają zmienne w ramach jednego opisu. Analizuje się, w jaki sposób koreluje na przykład osąd danej sytuacji (zmienna zależna) z innymi zmiennymi (zmienne niezależne). Przykładowy epizod to pojawienie się w pracy pracownika będącego pod wpływem alkoholu. W poszczególnych opisach są przedstawiane inne zmienne dotyczące: płci pracownika, jego rasy, statusu materialnego, poziomu edukacji, przebiegu dotychczasowego zatrudnienia, stażu pracy i sposobu, w jaki pracodawca dowiedział się o tym zdarzeniu (Alexander, Becker, 1978, s. 94–95). Analiza wyników pozwala na stwierdzenie, jakie czynniki korelują ze sposobem postrzegania danej sytuacji i podejmowania decyzji. Przy analizie wielowariancyjnej jest także możliwe precyzyjne oszacowanie efektu modyfikacji kombinacji zmiennych na postawy i oceny badanego (tamże, s. 95). Modyfikacje zmiennych mogą być dokonywane w ramach badania z jedną osobą lub w innej odmianie stosowane w różnych grupach (epizody z różnymi zmiennymi). Jeane Anastas (1999, s. 150–151) umieściła tego typu epizod w obszarze metod eksperymentalnych. Jak podkreśliła, eksperymenty są projektowane po to, by zbadać relację między zmiennymi. Często w samym eksperymencie zmienia się lub wprowadza nowe dane, które pozwalają na manipulowanie zmiennymi. Takie podejście zakłada, że istnieje możliwość kontrolowania zmiennych i manipulowania nimi w taki sposób, aby był możliwy pomiar tych, które są istotne z punktu widzenia badania. Epizody dają możliwość sztucznej modyfikacji zmiennych, które w rzeczywistości są praktycznie niezmiennialne, np. płeć, rasa, status socjoekonomiczny, czego nie można dokonać w eksperymencie. Ponadto wiele zmiennych związanych z życiem społecznym i rodzinnym nie może być badanych ze względów etycznych, np. pojawienie się choroby nowotworowej, śmierć współmałżonka, doświadczenie wykorzystywania w dzieciństwie. Wprowadzenie metody epizodu w odmianie ze zmienną modyfikowaną pozwala jednak na podjęcie badań w tych obszarach.

Konstruowanie epizodu — przykład badań własnych

Analiza literatury przedmiotu skłoniła autora niniejszego opracowania do praktycznego zastosowania opisywanej metody. Została ona wykorzystana w projekcie badawczym dotyczącym integracji usług na rzecz rodzin dysfunkcyjnych. W badaniu wzięło udział 50 respondentów, którzy reprezentowali 9 różnych służb (sędzia rodzinny, pracownik

sojalny, asystent rodziny, kurator zawodowy, kurator społeczny, policjant, mediator, nauczyciel, pracownik placówki opiekuńczo-wychowawczej) — po 5 osób z każdej — i rodziny.

Wybór metody wynikał z problematyki badawczej oraz założonego celu badania. Ponieważ procesy współdziałania, integracji międzyinstytucjonalnej są wielopłaszczyznowe i dynamiczne, przyjmuje się, że do ich analizy warto włączyć strategię jakościową, również z wykorzystaniem metody epizodu (Wilson, While, 1998, s. 79). Decyzja o użyciu tej metody wynikała także z doboru grupy badawczej. Zastosowanie epizodu pozwoliło na udzielenie odpowiedzi nie tyle na pytanie o bezpośrednie działania podejmowane w ramach obowiązków zawodowych, ale dotyczące teoretycznej (choć realnej) sytuacji. Zawody społeczne są jednymi z najbardziej narażonych na wypalenie zawodowe, porażki, dlatego respondenci zwykle niechętnie opowiadają o swojej pracy. Rozpoczęcie badania od poproszenia o przeczytanie krótkiego opisu spowodowało przełamanie lodów i pozwoliło na zbudowanie podstawowego zaufania w relacji badawczej (Hazel, 1995). Przedstawienie hipotetycznej sytuacji przyczyniło się do obniżenia napięcia u badanych — nie musieli oni opowiadać bezpośrednio o swojej pracy, porażkach i sukcesach, ale zostali potraktowani jako eksperci w dziedzinie pomocy rodzinie i dziecku oraz poproszeni o wyrażenie opinii dotyczącej możliwości pomocy prezentowanej rodzinie.

W kontekście paradygmatu badawczego i celów badania został także wybrany typ epizodu. Zostały przygotowane dwa opisy tego samego przypadku: jeden, który był typowym opisem instytucjonalnym, oraz drugi, który prezentował sytuację z perspektywy ojca i matki. Zmiana perspektywy, która została osadzona w koncepcji reframingu (Rutkowska, Przybyszewski, 2015), miała na celu zbadanie różnicy w ocenie warunków i proponowanych rozwiązań (w tym współpracy) w sytuacji, kiedy profesjonalści przyjmują punkt widzenia rzeczywistości charakterystyczny dla klientów.

Jednym z kluczowych argumentów przeciwników stosowania epizodów jest wskazywanie na różnicę między „realnym światem” a tym stworzonym w przedstawianym przypadku (Hughes, 2008, s. 920). Pojawia się pytanie, na ile przygotowane scenariusze i opisy odpowiadają rzeczywistym sytuacjom (Hughes, Huby, 2004, s. 37). Opisy prezentowane badanym redukują rzeczywistość społeczną i traktują ją w sposób wybiórczy. Dla niektórych krytyków epizody są jedynie sztucznym opisem sytuacji, które w takiej postaci nie występują w realnym świecie (Hughes, 2008, s. 920). Z drugiej strony uproszczenie opisu może mieć również pozytywne skutki. Zaletą redukcjonizmu jest to, że respondenci są skoncentrowani dokładnie na tym wycinku rzeczywistości, który jest przedmiotem badania. W realnym życiu sytuacje często są „zapętlone”, uwarunkowane wieloma różnymi czynnikami. Uproszczenie ich powoduje, że badani są w stanie odpowiedzieć na kontrolowane opisy dokładnie w kontekście prezentowanego przypadku (tamże). Należy także podkreślić, że epizody nie oddają całego klimatu, który otacza decyzję czy sposób patrzenia na sytuację. Taka dekontestualizacja emocjonalna (wyjęcie epizodu z uwarunkowań emocjonalnych) pozwala na otrzymanie racjonalnych odpowiedzi od uczestników procesu badawczego. Istotne jest też to, że respondenci nie muszą liczyć się z realnymi konsekwencjami swoich decyzji (Spratt, 2000, s. 607).

Przy tworzeniu epizodu uwzględniono przedstawione powyżej uwarunkowania oraz zastosowano wskazówki autorów pozwalające na zwiększenie trafności wewnętrznej epizodu. Pierwszym krokiem przy pisaniu scenariusza było wybranie przypadku rodziny. Posłużono się bazą rodzin (diagnoz), które były zgłaszane przez pracowników socjalnych do pracy metodą Konferencji Grupy Rodzinnej (Przeperski, 2015). Z 420 przypadków został wyselekcjonowany jeden, który spełniał kilka warunków (pełny tekst epizodu jest dostępny w załączniku). Dotyczył on wieloprotobowej rodziny z dziećmi, która wymagała pomocy różnych służb. Dzieci były zagrożone umieszczeniem w pieczy zastępczej. Zaawansowanie problemów rodziny pozwalało mieć nadzieję na zakończenie wsparcia sukcesem. W związku z ostatnimi zmianami w zakresie polityki rodzinnej przypadek został uzupełniony na przykład o informację o wsparciu świadczeniem *Rodzina 500 plus*, by był osadzony w codziennych uwarunkowaniach osób badanych i odpowiadał tej rzeczywistości, z którą na co dzień stykają się oni w praktyce zawodowej (Schoenberg, Ravdal, 2000, s. 67).

Przy konstruowaniu opisu rodziny jest brana pod uwagę kategoria wysycenia przypadku (Hughes, Huby, 2004). Zbyt krótki opis może prowadzić do sytuacji, kiedy badani będą zgłaszać, że mają zbyt mało danych, aby móc udzielić odpowiedzi na stawiane pytania. Z kolei chęć przekazania zbyt wielu informacji może powodować znużenie w czasie zapoznawania się z nimi przez badanych. Respondenci miewają wówczas trudności z zapamiętaniem szczegółów i uchwyceniem przypadku jako całości. Długi opis może wywołać także napięcie związane z czytaniem i czasem potrzebnym na tę czynność. W sytuacji, kiedy mamy do czynienia z badaniem jakościowym, tzn. gdy gromadzenie danych odbywa się w oparciu o wywiad, presja ze strony badacza oczekującego na moment rozpoczęcia zadawania pytań może prowadzić do pobieżnego zapoznania się z sytuacją w epizodzie. W prowadzonym badaniu przyjęto, że opis przypadku nie może przekroczyć jednej strony formatu A4. Z długością opisu wiąże się także kwestia jego skomplikowania. Epizod musi być pisany do konkretnych grup respondentów i nie może być ani zbyt skomplikowany, ani zbyt uproszczony (Križ, Skivenes, 2013, s. 1866). W formułowaniu treści epizodu ważne jest zachowanie odpowiedniego dla grupy badawczej języka i nomenklatury zawodowej. Z jednej strony właściwy dobór słów i konstrukcji gramatycznych osadzi historię w realnym życiu, a z drugiej nie będzie przeszkodą w jej prawidłowej percepcji (np. rodzina może nie znać skrótów, nazw procedur).

Zgodne z sugestiami autorów (m.in. Spratt, 2000, s. 606) kolejnym krokiem zwiększającym wewnętrzną trafność było zwrócenie się do ekspertów z prośbą o ocenę realności, zgodności prezentowanej historii z uwarunkowaniami prawno-organizacyjnymi oraz doświadczeniem z ich praktyki. O weryfikację przypadku zostali poproszeni: asystent rodziny, psychoterapeuta i sędzia rodzinny. Jeżeli badania odbywają się na dużych grupach, badacze proponują przeprowadzić pilotaż, który pozwoli zmniejszyć ryzyko niskiej trafności (Hughes, Huby, 2004, s. 38). Ciekawe rozwiązanie w swoich badaniach komparatystycznych zaproponowali Marit Skivenes i Øyvind Tefre (2012, s. 2223), prosząc jedną czwartą respondentów o odpowiedź na pytanie, na ile prezentowany opis jest odzwierciedleniem rzeczywistości, z którą spotykają się w codziennej pracy. Wynik wskazujący, że

90% badanych zweryfikowało przypadek jako możliwy do zaistnienia w realnym życiu był potwierdzeniem wysokiej wewnętrznej trafności epizodu.

W badaniach metodą epizodu jest nie tylko istotny opis przypadku, ale także perspektywa, z jakiej osoby badane są proszone, aby odpowiadać na pytania, na co zwrócił uwagę Rhidian Hughes w swoim artykule (2008, s. 919). Respondent może utożsamić się z jedną lub kilkoma osobami opisanymi w epizodzie i udzielać odpowiedzi z jej/ich perspektywy. Można zwrócić się do badanych z prośbą, by formułowali komentarze z punktu widzenia rówieśnika lub generalnie członka danej społeczności. Zdarza się także, że respondenci są proszeni o odniesienie się do własnych doświadczeń życiowych. W badaniu profesjonalistów często odpowiedzi są udzielane w oparciu o profesjonalną wiedzę i zdobyte doświadczenie zawodowe. W niektórych przypadkach w badaniu jest możliwe wykorzystanie różnych perspektyw, przy czym badacz musi posiadać wyraźne przekonanie, że wie, którą z nich wybrała osoba badana (tamże). Wypowiadanie się w trzeciej osobie pozwala na zdystansowanie się wobec sytuacji, co jest szczególnie ważne w badaniach tematów, które są trudne lub wrażliwe społecznie (tamże, s. 920).

W prowadzonych badaniach wykorzystano dwa sposoby odpowiedzi na pytania. Podczas prezentacji instytucjonalnego opisu rodziny badani zostali poproszeni o odnoszenie się do niego z punktu widzenia profesjonalistów z bogatym doświadczeniem zawodowym. W drugiej części respondenci mieli za zadanie przyjąć perspektywę jednego z członków rodziny (kobiety — matki, mężczyźni — ojca) i wypowiadać się w pierwszej osobie — tak jakby zdania pochodziły bezpośrednio od ojca lub matki z prezentowanego przypadku. Prośba o odniesienie się do pytań, które nie dotyczą bezpośrednio osoby badanej, pozwala na zmniejszenie efektu udzielania odpowiedzi, które są społecznie pożądane (Hughes, 2008, s. 920).

Zakończenie

Celem niniejszego artykułu była prezentacja metody epizodu (*vignettes*). W tym miejscu warto podkreślić, że osadzenie omawianej metody badawczej w kontekście badań prowadzonych przez autora w obszarze integracji usług na rzecz rodzin dysfunkcyjnych może powodować pewien niedosyt poznawczy. Celowo odniesiono się jedynie do fragmentu dotyczącego konstrukcji epizodu i zbierania danych od respondentów, całkowicie pomijając wyniki badań. Opis analizy obszernego materiału (50 wywiadów, od 28 do 86 minut każdy) oraz jej wyniki będą stanowiły przedmiot publikacji zwartej.

Badacze podejmujący refleksję w obszarze nauk społecznych, pracy socjalnej, famiologii na drodze swojego rozwoju poszukują nowych metod, technik, narzędzi, które będą rozszerzały ich warsztat naukowy. Metoda epizodu, jak zostało to powyżej pokazane, choć znana i wykorzystywana w krajach anglojęzycznych, w Polsce jest wciąż niedoceniana czy wręcz nieznaną. W szczególności sposób warto zastanowić się nad coraz bardziej popularnymi badaniami komparatystycznymi zarówno w kontekście różnych instytucji (pomoc społeczna, edukacja, wymiar sprawiedliwości, biznes), jak i badań porównawczych podobnych problemów występujących w różnych krajach.

Należy mieć nadzieję, że niniejszy artykuł nie tylko przybliży szerszemu gronu badaczy tę metodę, ale także zainicjuje dyskusję na jej temat. Wprowadzenie metody epizodów do praktyki badawczej pozwoli także na rozszerzenie studiów komparatystycznych dotyczących poszczególnych instytucji, grup społecznych, sposobów działania, podejmowania decyzji, dylematów etycznych. Upowszechnienie metody epizodów jest także szansą na zwiększenie umiędzynarodowienia polskiej nauki i prowadzenia badań porównawczych z partnerami zagranicznymi.

Bibliografia

- Alexander, Ch.S., Becker, H.J. (1978). The Use of Vignettes in Survey Research. *Public Opinion Quarterly*, vol. 42, iss. 1, s. 93–104. DOI: 10.1086/268432.
- Anastas, J.W. (1999). *Research Design for Social Work and the Human Services*. New York: Columbia University Press.
- Babbie, E. (2003). *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Biernat, T., Przeperski, J. (2015). *Zintegrowane wsparcie rodziny w środowisku lokalnym. Centrum dla rodzin*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Bloor, M., Wood, F. (2006). *Keywords in Qualitative Methods: A Vocabulary of Research Concepts*. London: Sage Publications.
- Brunnberg, E., Pećnik, N. (2007). Assessment processes in social work with children at risk in Sweden and Croatia: Social work with children at risk in Sweden and Croatia. *International Journal of Social Welfare*, vol. 16, iss. 3, s. 231–241. DOI: 10.1111/j.1468-2397.2006.00456.x.
- Bryman, A. (2012). *Social research methods*. Oxford: Oxford University Press.
- Caro, F.G., Yee, Ch., Levien, S., Gottlieb, A.S., Winter, J., McFadden, D.L., Ho, T.H. (2012). Choosing among Residential Options: Results of a Vignette Experiment. *Research on Aging*, vol. 34, iss. 1, s. 3–33. DOI: 10.1177/0164027511404032.
- Carvalho, J.M.S., Delgado, P., Benbenishty, R., Davidson-Arad, B., Pinto, V.S. (2017). Professional judgements and decisions on placement in foster care and reunification in Portugal. *European Journal of Social Work*, vol. 21, iss. 2, s. 296–310. DOI: 10.1080/13691457.2017.1291494.
- Hazel, N. (1995). Elicitation techniques with young people. *Social Research Update*, iss. 12.
- Hughes, R. (2008). Vignettes. W: L.M. Given (red.), *The Sage encyclopedia of qualitative research methods*. Los Angeles: Sage Publications.
- Hughes, R., Huby, M. (2004). The construction and interpretation of vignettes in social research. *Social Work and Social Sciences Review*, vol. 11, iss. 1, s. 36–51. DOI: 10.1921/17466105.11.1.36.
- Hyman, M.R., Steiner, S.D. (1996). The Vignette Method in Business Research: Current Uses, Limitations and Recommendations. W: E.W. Stuart, K.J. Ortinau, E.M. Moore

- (red.), *Marketing: Moving toward the 21st Century*. Rock Hill: Southern Marketing Association.
- Jent, J.F., Eaton, C.K., Knickerbocker, L., Lambert, W.F., Merrick, M.T., Dandes, S.K. (2011). Multidisciplinary Child Protection Decision Making about Physical Abuse: Determining Substantiation Thresholds and Biases. *Children and Youth Services Review*, vol. 33, iss. 9, s. 1673–1682. DOI: 10.1016/j.childyouth.2011.04.029.
- Każmierczak, T., Rymcza, M. (2011). Case management jako formuła koordynacji usług społecznych i innych działań służb publicznych — przypadek aktywizacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych. W: K. Piątek, K. Szymańska-Zybertowicz (red.), *Profesjonalna praca socjalna. Nowy paradygmat czy niedokończone zadanie?* (s. 229–247). Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Kodner, D.L., Spreeuwenberg, C. (2002). Integrated care: meaning, logic, applications, and implications — a discussion paper. *International Journal of Integrated Care*, vol. 2, iss. 4. DOI: 10.5334/ijic.67.
- Konarzewski, K. (2000). *Jak uprawiać badania oświatowe. Metodologia praktyczna*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Križ, K., Skivenes, M. (2013). Systemic differences in views on risk: A comparative case vignette study of risk assessment in England, Norway and the United States (California). *Children and Youth Services Review*, vol. 35, iss. 11, s. 1862–1870. DOI: 10.1016/j.childyouth.2013.09.001.
- Nowak, S. (2012). *Metodologia badań społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nygren, L., Oltedal, S. (2015). Constructing a vignette for qualitative comparative family research. *Journal of Comparative Social Work*, vol. 10, no. 1.
- Przeperski, J. (2015). *Konferencja Grupy Rodzinnej w teorii i praktyce pracy socjalnej z rodziną*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Rutkowska, D., Przybyszewski, K. (2015). Efekt sformułowania (framing effect): zaangażowanie poznawczego wysiłku a wpływ kontekstualnych informacji o zysku lub stracie na podejmowanie decyzji. *Psychologia Społeczna*, vol. 10, iss. 3, s. 248–265. DOI: 10.7366/1896180020153401.
- Schoenberg, N.E., Ravdal, H. (2000). Using vignettes in awareness and attitudinal research. *International Journal of Social Research Methodology*, vol. 3, iss. 1, s. 63–74. DOI: 10.1080/136455700294932.
- Skivenes, M., Tefre, Ø. (2012). Adoption in the child welfare system — A cross-country analysis of child welfare workers' recommendations for or against adoption. *Children and Youth Services Review*, vol. 34, iss. 11, s. 2220–2228. DOI: 10.1016/j.childyouth.2012.07.013.
- Spratt, T. (2000). Decision making by senior social workers at point of first referral. *British Journal of Social Work*, vol. 30, iss. 5, s. 597–618. DOI: 10.1093/bjsw/30.5.597.
- Taylor, B.J. (2006). Factorial Surveys: Using Vignettes to Study Professional Judgement. *British Journal of Social Work*, vol. 36, iss. 7, s. 1187–1207. DOI: 10.1093/bjsw/bch345.

- Toros, K. (2014). Graduate Social Work Students' Approaches and Ways of Thinking in Child Protection Assessment: Case Vignette Reflections from Estonia. *Social Work Education*, vol. 33, iss. 7, s. 890–905. DOI: 10.1080/02615479.2014.894972.
- Wilson, J., While, A.E. (1998). Methodological issues surrounding the use of vignettes in qualitative research. *Journal of Interprofessional Care*, vol. 12, iss. 1, s. 79–86. DOI: 10.3109/13561829809014090.

***The vignette method in social and family research.
Theoretical and practical contexts***

Summary

The article presents a research method on social and family science. There is a need of introducing new methods of comparative analysis in the perspective of the cooperation in child and family support institutions. The vignette method is the proposal presented in the article.

The vignette method has been used in English-speaking countries for many years. Numerous studies have been conducted using different types of vignettes. This allowed us to reveal which area of research is the best of its application. At the same time, factors that may reduce the level of accuracy and reliability and thus the validity of the study have been identified. Various types of episodes have been presented. The process of preparing one type of episode was shown also. It was based on the example of a study conducted under the project 'Integration of services for families — theoretical and practical contexts'.

The aim of the article is to bring closer to Polish readers this rare method in and to enable the extension of the research workshop especially for young researchers. It is also important to be able to undertake wider comparative research using this method, also in an international perspective.

Key words: vignettes method, child and family welfare, social science methodology

Załącznik — teksty epizodów

Perspektywa instytucjonalna

Rodzina Nowaków

Rodzina Nowaków znajduje się w trudnej sytuacji życiowej i materialnej. Od ponad dziesięciu lat z powodu ubóstwa, bezrobocia, długotrwałej choroby oraz problemu alkoholowego korzysta ze wsparcia ośrodka pomocy społecznej. Obecnie głównym problemem jest alkoholizm pana Rafała. Dwa lata temu mężczyzna przeszedł leczenie odwykowe, ale problem nadal istnieje. Z tego powodu w domu często wybuchają awantury, w wyniku których interweniuje policja. Między małżonkami dochodzi nie tylko do sprzeczek — istnieje również podejrzenie stosowania przemocy fizycznej przez pana Rafała wobec żony, ich dzieci były zaś niejednokrotnie świadkami prób wypędzania mamy z domu. Dzieci zaczęły sprawiać problemy wychowawcze, mają również problemy z nauką. Pani Agnieszka przyznaje, że nie potrafi sama poradzić sobie z zaistniałą sytuacją. Oboje z mężem wyznają zasadę, że sprawami dzieci i domem zajmuje się kobieta, a do mężczyzny należy zabezpieczenie rodzinie bytu.

Matka — Agnieszka (34 lata), posiada wykształcenie podstawowe. W chwili obecnej jest osobą nieaktywną zawodowo. Otrzymuje zasiłek okresowy, zasiłek na posiłki w szkole dla dwójki dzieci, zasiłek pielęgnacyjny przyznany w związku z chorobą dziecka oraz świadczenie *Rodzina 500 plus*. Od czterech lat jest leczona psychiatrycznie (dwukrotna hospitalizacja) z powodu epizodów psychotycznych (zdiagnozowana schizofrenia paranoidealna). Matka nie podejmuje pełnej współpracy z lekarzem, np. zapomina o regularnym przyjmowaniu leków. Choroba często uniemożliwia jej właściwe sprawowanie opieki nad dziećmi, w związku z czym sześć miesięcy wcześniej rodzinie został przydzielony asystent.

Mąż — Rafał (34 lata), wykształcenie zawodowe — murarz. Od wielu lat bezrobotny, podejmuje prace dorywcze, głównie na budowach. Problem z alkoholem rozpoczął się wiele lat temu i systematycznie narastał. Cztery lata temu Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych zobligowała mężczyznę do podjęcia leczenia — nieskuteczne. Dwa lata temu został skierowany przez sąd na przymusowe leczenie odwykowe, po powrocie z którego pan Rafał nie pił przez dwa–trzy miesiące, po czym znów zaczęły się awantury domowe, a pacjent był wielokrotnie zabierany do izby wytrzeźwień.

Córka — Katarzyna (14 lat), uczennica szkoły specjalnej. Ma poważne problemy z nauką. Z informacji uzyskanych od pedagoga szkolnego wynika, że uczęszcza do szkoły niesystematycznie.

Syn — Paweł (13 lat), podobnie jak siostra ma problemy z nauką. Trzy lata temu był badany w poradni psychologiczno-pedagogicznej, w wydanej opinii wskazano na potrzebę objęcia chłopca zajęciami wyrównawczymi i opieką logopedyczną. Chłopiec posiada w sobie dużo agresji, często wchodzi w konflikty z rówieśnikami. Rok temu uczestniczył w bójkę, w wyniku której jeden z chłopców doświadczył poważnego uszczerbku na zdrowiu. Sprawa trafiła do sądu rodzinnego, a rodzinie przyznano kuratora rodzinnego. Paweł

korzysta z posiłków w szkole, tj. ma zapewnione śniadania i obiady, chętnie chodzi na dodatkowe zajęcia sportowe (piłka nożna).

Córka — Maja (11 lat), nie ma problemów z nauką ani nie sprawia problemów wychowawczych. Dziewczynka od trzech lat choruje na cukrzycę i z tego powodu wymaga więcej uwagi niż pozostałe rodzeństwo. Dziewczynka — podobnie jak brat — także jest objęta pomocą w formie posiłków w szkole.

Ze względu na alkoholizm ojca i chorobę matki jest brana pod uwagę możliwość umieszczenia dzieci w opiece zastępczej. Członkowie rodziny są ze sobą silnie związani emocjonalnie i deklarują, że chcieliby razem spróbować przezwyciężyć spotykające ich trudności.

Perspektywa rodziny

Pani Agnieszka (mama): Rafał został moim mężem czternaście lat temu. Poznaliśmy się na zabawie u moich znajomych. Był naprawdę wesołym chłopakiem, przy którym mogłam zapomnieć o wszystkich troskach — zawsze najbardziej martwiłam się o mamę, bo ojciec pił i często po pijaku groził, że ją zabije. Zdarzało się, że ją bił, a mama nie umiała się obronić. Jak mój brat i ja próbowaliśmy powstrzymać ojca, to nam też się obrywało. Pamiętam, że zawsze szłam do szkoły zdenerwowana i martwiłam się, co będzie, jak wrócę. Nie lubiłam się uczyć i nie szło mi w szkole. Chciałam jak najszybciej iść do jakiejś roboty. Rafał był dla mnie dobry, pomagał mi. Kiedy dowiedziałam się, że jestem w ciąży, od razu mi się oświadczył i wzięliśmy ślub.

Nie jest łatwo żyć w małym mieście. Nie ma pracy, ciągle te same osoby. No i przede wszystkim brakuje pieniędzy na wszystko. Dobrze, że opiekuje się nami Pani Ania (socjalna) i często nam pomaga. Dzięki 500 plus jest trochę łatwiej. Rafał czasami zagląda do kieliszka, ale co się dziwi — ma swoje stresy. A to dobry chłop. Był na odwyku i trochę pomogło, ale nie na długo. Bo u nas nie ma nikogo, kto by tak potrafił pomóc jak na odwyku. Jak Rafał idzie do pracy, to tam wszyscy zaczynają dzień od piwa. Pomimo tych wszystkich kłopotów kochamy się wszyscy. Dla dzieci zrobiłabym wszystko, to są moje skarby. Trochę się martwię, że tak różnie idzie im w szkole, ale one mają słabe głowy do nauki. A Pawełek to ma takie złośliwe dzieci w klasie. Zaczepiają go, a później — ponieważ jesteśmy biedni i mój mąż czasem za dużo pije — to wszystko jest na niego. A to jest dobry chłopak, no i dobrze gra w piłkę i chce być jak Lewandowski. Sporo czasu muszę także dać Mai, ona jest chora i muszę uważać co je i jak podawać leki. Sama też często czuję się zmęczona. Są takie dni, kiedy nie chce mi się nawet wstać z łóżka i gdyby nie dzieciaki i Rafał, to mogłabym przeleżeć cały dzień. Dobrze jest mieć rodzinę.

Pan Rafał (mąż): Agnieszka to była najfajniejsza dziewczyna w okolicy. Od jakiegoś czasu przyglądałam się jej, ale ona nie zwracała na mnie uwagi. Dobrze, że się spotkaliśmy na imprezie u znajomych. Tak się zaczęło. Szybko pojawiła się Kasia, nasza córeczka i zaczęły się kłopoty. Nie mieliśmy własnego mieszkania, więc zamieszkaliśmy z rodzicami Agnieszki. Teściowa wie zawsze lepiej i lubi się wtrącać, ale teściu jest w porządku i często nawet wieczorami siadaliśmy przy piwku jakiś mecz obejrzeć w telewizji albo film. Potem

dostaliśmy mieszkanie od gminy i poszliśmy na swoje. Ale wtedy Agnieszka się zmieniła, to chyba ta choroba. Często złościła się albo w ogóle nie było nią kontaktu. Dzieciaki robiły, co chciały, a ja nie potrafiłem się nimi zająć. Bo mężczyzna jest od roboty, a żona od dzieci. Zarabiam na nie i tak się o nie troszczę. Udaje się trochę zarobić na budowach. Wiem, że czasem ciągnie mnie do butelki. Walczę z tym, nawet w ośrodku byłem. Różnie się udaje, ale jak człowiek ma tyle stresów, to jakoś trzeba sobie radzić. Dzieci robią się coraz większe, to i problemy pojawiają się. Pewnie się trochę „wyszumią” i jak dorosną będzie lepiej. Szkoda, że socjalna, asystent i kurator to tylko straszą zabranianiem dzieci. A przecież do poradni poszedłem, na obiad zarobię. Fajnie, jakby chcieli naprawdę pomóc, a nie biorą tylko pieniądze za straszenie. Czasem wydaje mi się, że jak ktoś by wyciągnął do mnie rękę, tak jak w ośrodku, to udałoby się nam i moglibyśmy żyć jak na początku naszego małżeństwa.